

«Я ПОЧУВ СЕБЕ ЛІТЕРАТОРОМ»

На запитання про те, ким був Михайло Грушевський, більшість українців відповість: «Істориком». Це, звичайно, буде правдою, але не повною, адже спершу своє громадянське покликання він вбачав у літературній праці. Власне кажучи, між цими заняттями не було великої відмінності – їх об’єднувала патріотична позиція молодого Грушевського, прагнення служити Україні та її народові. Такий світогляд він ще в дитинстві перейняв від батька – Сергія Федоровича. Успадкований культ праці, самозречення «задля народу свого, задля освіти і правди» стали метою його життя.

Саме батько колись зробив Михайлові «дуже доречний подарунок», передплативши 1882 р. йому до Тифліської гімназії щойно засновану «Киевську старину» – перший в Україні історичний журнал. Мабуть, Сергій Грушевський не підозрював, що тим подарунком визначив синові коло зацікавлень і дорогу на

всю подальшу діяльність. Там, у гімназії, Грушевський-молодший «з запалом читав все, що міг дістати з історії, історії літератури й етнографії України, заразом – підсиливши книжною лектурою те знання української мови, яке виніс з дому» [1]. Особливо великий вплив мав на нього Тарас Шевченко. Не випадково шевченківський «Кобзар» невдовзі фігуруватиме в юначих оповіданнях Михайла Грушевського, а портрет українського генія стоятиме на покуті в житлах його літературних героїв. З написаного 1884 р. вірша «До Тараса» відчувається магічний вплив Шевченкової поезії, її щирість і глибина помислів [2].

Усе почуте від батька і прочитане в книгах глибоко запало в юнацьку душу – «самотній мрійник» задумав присвятити себе Батьківщині. «Ось ці дні задумав я, що гарно було би зробитись ватажком гурту українського, зробитись, як то кажуть, передовим бойцом усіх хлопців, любящих свою Україну. Що ж, може Бог і pomoже мені зробитись ватажком, працюватиму вже для цього, скільки зможу», – записав він у щоденнику 15 листопада 1883 р. [3] Юнак розумів, що українське самоствердження відбувається перш за все через рідну мову та літературу, а тому обрав шлях літературної діяльності, вважаючи, що саме через неї зможе принести найбільше користі Україні. «Письменство, літературна праця вважалися мені найкращим уділом на землі, а загострене національне почуття і культ громадського обов'язку, прищеплений батьками, в сумі зробили для мене свого роду завдання життя – вести роботу на ниві українського письменства, в інтересах українського життя», – зазначив згодом [4]. Ховаючись ночами, Михайло пробує писати вірші та оповідання. Не дивно, що перші його поезії були російською мовою – знання рідної мови на чужині не могло бути повним і вимагало вдосконалення. Втім, і в ті вірші юний Грушевський вклав весь біль своєї душі. Це особливо відчувається у написаному 2 грудня 1883 р. вірші «Я малоросс», в якому автор намагався висловити свою «глибоку любов до батьківщини, скорботу за її страждання, ворожість до пригноблювачів і надії свої на майбутнє» [5].

Згодом пішли вірші українською, зокрема, «Думка», «Україна», «Горе». Про зросле національне самоусвідомлення та зацікавлення рідною історією свідчить і те, що свою поезію «Думка» молодий Грушевський датував: «Року неволі 229, од Р[іздва] Х[ристового] 1883 місяця листопада» [6]. А поруч на чернетці вираховував: «1883–1654 = 229», тобто початок неволі України він вів з моменту Переяславської угоди Богдана

Хмельницького.

Патріотичні мотиви бринять і в ранніх оповіданнях Михайла Грушевського. Поміж них були «Німий свідок», «Бідна дівчина», «Остання кутя», «Чужі й свої», «Унтер-офіцер Трохим Скавучак»

та інші. Громадянські мотиви, звернення до народного життя, козацького минулого, заклики до пробудження гідності українців стали лейтмотивом ранніх творів вченого.

Дещо осторонь стояло написане в лютому 1885 р. оповідання «Бех-аль-Джугур». На відміну від інших, його темою була не Україна з її життям та історичним минулим, а тема тогочасної окупації англійцями Судану і боротьба місцевих повстанців проти колонізаторів, що вилилась у повстання Магді 1881–1885 рр.

Але чому молодого Михайла Грушевського так схвилювали події в далекому Судані? Вони до болю нагадували йому Кавказ і відчайдушну визвольну боротьбу кавказьких горян проти російського поневолення. У родині Грушевських добре знали про неї, адже оселились там 1870 р. – невдовзі після приборкання тієї боротьби. «Я приїхав на Кавказ в кілька літ після закінчення останнього акту сеї епопеї – облоги Гунібу і капітуляції Шаміля, великого “імама” Дагестану. Все навколо мене було повно споминів про сю героїчну боротьбу кавказьких гірняків. Симпатії були на стороні їх, в самім таборі переможців», – згадував пізніше Михайло Грушевський і додавав: «Зневажливо, карикатурно описуючи похід англійської культури на арабський Судан, я мав в гадках російську “культурну місію” на Кавказі» [7]. Юнак добре розумів поневолені народи, адже поневоленням був і його народ. Вкладаючи в оповідання свої тодішні визвольні й антиімперіалістичні настрої, Грушевський визнавав, що про боротьбу села Бех-аль-Джугур він «писав як український патріот». Чи не тому це змальоване ним арабське село з хатами і повітками, дядьками, «що ходили колись гайдамачити», і сільською радою так нагадувало Україну – омріяну й романтизовану в його уяві?

Ще в 1884 р. юнак наважився послати свої перші літературні спроби письменникові Івану Нечую-Левицькому – на той час учителю кишинівської гімназії. Для молодого Грушевського це була найбільш визначна поміж сучасників постать. Побоюючись провалу, він у першому листі не вказав свого прізвища, а просив відповісти на ім'я одного з товаришів по гімназії. Той лист за 26 (11) жовтня 1884 р. нагадував сповіль: «Сам я мало був на Україні

(14) жовтня 1884 р. нагадував сповідь: «Сам я маю був на Україні, але яко мога, я зміг не поневіритись на чужині, але зостатися щирим і сутим українцем. [...] Щиро кохати став я отчизну свою Україну, страх бажав я допомогти як-небудь у сю недобру гля неї добу... [...] Дак от я подумав, подумав, та осміливсь до Вас

приступити з проханням своїм – будьте ласкаві, дозвольте деякі вірші й оповідання на перший раз одно до Вас переслати, щоб Ви на їх подивились, чи варті вони друку, а, як варті, одправити їх у яку-небудь часопись або збірник»[8].

Яка ж була радість, коли тижнів через два товариш передав Михайлові товстий конверт з великою червоною печаткою. Відповідь Івана Семеновича була підбадьорливою: «У Вас є талант; це Вам кожний скаже, хто прочитає Ваші проби. [...] З Вас вийде і белетрист добрий. Це вже я чую духом...»[9]. Він увійшов у літературні зв'язки, у нього є патрон-наставник – визначний український письменник, на якого можна покластися, довірити найсокровенніші мрії! Тож юнак довірив йому і своє найбільше на той час досягнення – оповідання «Бех-аль-Джугур». Воно й було опубліковане завдяки підтримці класика 15 (27) червня – 20 червня (2 липня) 1885 р. в 66-68 числах львівської газети «Діло». Замість прізвища автора (а навіщо це прізвище знати російським жандармам?) було зазначено: «З фантазій Михайла Заволоки». Відтоді ім'я «Михайло Заволока» стало першим літературним псевдонімом Михайла Грушевського. Його походження пояснює запис в особистому щоденнику: «Занесла мене доля серед людей чужих, зробила мене заволокою».

Невдовзі з'явився схвальний відгук на оповідання від Івана Франка, який назвав, молодого автора «прекрасної повістки “Бех-аль-Джугур”» письменником, «на котрого ми тоді великі покладали надії»[10]. Здавалось би, здійснювалась мрія гімназиста Грушевського зробитися українським літератором.

Але трапилась прикра несподіванка. Свою заслужену наполегливою працею медаль по закінченні гімназії у 1886 р. юнак не отримав через спроби кількох однокласників викрасти тексти випускних тем – вони вважали це традицією і виявом «доблесті» гімназистів. Все обернулось ганьбою для гімназії й духовною катастрофою для молодого Михайла Грушевського. «До біса всі честолюбні плани. Вони будувались на літературі, письменстві – до ката літературу, до ката писання»[11], – виносить він сам собі «вирок». Юнака не покидало усвідомлення того, що, коли б він жив сто літ раніше то пішов би в монастир де

коли в він жив сто літ раніше, то пішов би у монастир, де викликав би подив оточуючих нічними стояннями і безнастанними молитвами. Живучи ж наприкінці ХІХ століття, він наклав на себе «не менш аскетичну дисципліну»^[12] – старанне, подвижницьке до самовідречення навчання на

історико-філологічному факультеті київського Університету Св. Володимира. Свою майбутню спеціальність Михайло Грушевський визначав як українознавство.

Уже в університеті цей намір був дещо уточнений, коли київський професор Володимир Антонович безпомилково побачив в екзальтованому мрійникові й аскетові з його рідкісною наполегливістю і працьовитістю не так літератора, як історика...

Утім, письменницький талант не загинув у Грушевському-історикові, допомагаючи йому в написанні численних публіцистичних праць, змушуючи досліджувати багатотомні літературні традиції українців, творити унікальну багатотомну «Історію української літератури». Але й до красного письменства Михайло Сергійович згодом також неодноразово звертався – коли «охоплювало бажання поділитися настроями, гадками, образами, які обсідали мене і не давали спокою, шукаючи свого вислову»^[13], коли після наукових праць і публіцистики душа і помисли знову рвалися до літературної творчості, щоб, за словами вченого, не залишатись «зачиненими дітьми» його помисли.

Микола КУЧЕРЕНКО

[1] *Грушевський М.* Автобіографія, 1906 р. // Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. К., 1992. С. 198.

[2] Детально див.: *Бурлака Г.* Лектура Михайла Грушевського доуніверситетських часів // Український археографічний щорічник. Нова серія. К., 2013. Вип. 18. С. 296–310.

[3] *Грушевський М.* Щоденник (1883–1884 рр.) / Публ. та комент. Л. Зашкільняка // Київська старовина. 1993. № 5. С. 17.

[4] *Грушевський М.* Як я був колись белетристом // *Грушевський М.* Предок. К., 1990. С. 5-6.

[5] *Грушевський М.* Щоденник (1883–1884 рр.) // Київська старовина. 1993. № 5. С. 15.

[6] *Грушевський М.* Я малоросс // *Грушевський М.* Твори: У 50 т. Т. 12. Львів, 2011. С. 29.

[7] *Грушевський М.* Спомини // Київ. 1988. № 12. С. 128.

[8] Листування Михайла Грушевського. Т. 1 / Упоряд. Г. Бурлака; ред. Л. Винар. Київ;

Нью-Йорк, 1997. С. 28.

[9] Листування Михайла Грушевського. Т. 3 / Упоряд. Г. Бурлака, Н. Лисенко; ред. Л. Винар. Київ; Нью-Йорк, 2006. С. 30.

[10] Цит. за: Бурлака Г., Гирич І. Франко і Грушевський: спроба об'єктивної характеристики // Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. К., 2010. Т. 5. С. 30.

[11] Грушевський М. Як я був колись белетристом // Грушевський М. Предок. К., 1990. С. 11.

[12] Там само.

[13] Там само. С. 12.

ЗАЛИШИТИ ВІДПОВІДЬ

Ім'я *

Email *

Опублікувати коментар

МУЗЕЙ ВІДЧИНЯЄ ДВЕРІ ДЛЯ
ВІДВІДУВАЧІВ

«Я ПОЧУВ СЕБЕ ЛІТЕРАТОРОМ»

КУЛЮНЯ/КАТРУСЯ/КАТЕРИНА
МИХАЙЛІВНА

«МІЙ СВІТЕ ЗАТИШНИЙ, МОЯ УТІХО
МИЛА»:
ОСВІДЧЕННЯ МИХАЙЛА
ГРУШЕВСЬКОГО

«Історико-меморіальний музей
Михайла Грушевського» © 2017

е-АРХІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Попередня версія сайту

Музей працює щоденно, крім понеділка, з 10:00 до 18:00

Київ, вул. Паньківська, 9

Тел.: (044) 288-28-07